

УДК 330

Пурій Г.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ЕКСПОРТ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК НАПРЯМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНЗ

EXPORT OF EDUCATIONAL SERVICES AS A DIRECTION OF DIVERSIFICATION SOURCES OF FINANCIAL SUPPORT OF UNIVERSITIES

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано значення експорту освітніх послуг як важливого напрямку диверсифікації джерел фінансового забезпечення вищих навчальних закладів. З'ясовано, що розширення експорту освітніх послуг є одним із найбільш важливих пріоритетів державної політики багатьох країн світу. Виокремлено основні фактори інтенсифікації експорту освітніх продуктів та обґрунтовано необхідність розвитку експортного потенціалу національного ринку освітніх послуг. Визначено основні проблеми та напрями активізації експортної діяльності українських ВНЗ.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, глобалізація, вища освіта, джерела фінансування освіти, експорт освітніх послуг.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано значение экспорта образовательных услуг как важного направления диверсификации источников финансового обеспечения высших учебных заведений. Определено, что расширение экспорта образовательных услуг является одним из самых важных приоритетов государственной политики многих стран мира. Выделены основные факторы интенсификации экспорта образовательных продуктов и обоснована необходимость развития экспортного потенциала национального рынка образовательных услуг. Определены основные проблемы и направления активизации экспортной деятельности украинских вузов.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, глобализация, высшее образование, источники финансирования образования, экспорт образовательных услуг.

ANNOTATION

The article analyzes the value of exports of educational services as an important direction of diversifying sources of financial support of universities. It was found that export expansion of educational services is one of the most important priorities of state policy in many countries. The main factors of intensify of the export of educational products were distinguished and the necessity of development of export potential of the national education market was determined. The main problems and directions of activations of the export activity of Ukrainian universities were defined.

Keywords: market of educational services, globalization, higher education, funding of education, export of educational services.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції національних економік у світову систему господарської діяльності зумовили появу та активний розвиток нової форми міжнародних економічних відносин у вигляді експорту освітніх послуг. З кінця 40-х рр. ХХ ст. освіта перетворилася на бізнес міжнародного масштабу і на сьогодні вона стала однією з провідних галузей світової економіки та сфер торгівлі послугами. Держави-експортери вищої освіти, крім значної економічної вигоди від навчання іноземних студентів, прагнуть зміц-

нити авторитет своєї країни, посилити її геополітичні позиції у світовій спільноті, сприяти розвитку всієї національної системи освіти, яка в умовах глобальної економіки повинна відповідати світовим стандартам якості.

Вітчизняний ринок освітніх послуг за останні роки так і не перетворився на повноцінний сектор економіки, здатний генерувати конкурентоспроможний людський капітал. Ринок вищої освіти в Україні вимагає подолання низки проблем, серед яких найбільш актуальними є: недостатнє фінансування, зниження якості освіти, відірваність освіти від наукових досліджень, повільні темпи інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір. За таких умов розвиток експортного потенціалу української вищої освіти має стати одним із найважливіших стратегічних напрямів реалізації державної політики у сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив процесів глобалізації на розвиток світового ринку освітніх послуг та проблеми фінансування освітньої галузі викликають підвищену зацікавленість і досліджуються багатьма ученими, зокрема: Г. Герасименко [1], І. Зарубінською [15], О. Моргулець [11], Т. Оболенською [10], В. Палеховою [2], І. Прокопенко [13], О. Шутаєвою [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що вища освіта є основою розвитку суспільства, питання щодо вдосконалення джерел її фінансового забезпечення є актуальними упродовж усього періоду існування вищої школи. Оцінюючи значний внесок зазначених науковців у дослідження цієї проблематики, вважаємо за необхідне звернути детальнішу увагу на розвиток експорту освітніх послуг як методу залучення додаткових фінансових ресурсів в освітню сферу.

Метою статті є аналіз експорту освітніх послуг як напрямку диверсифікації джерел фінансового забезпечення вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність розв'язання проблем соціально-економічного розвитку країни значною мірою залежить від наявності та використання інте-

лектуального потенціалу суспільства, значна частина якого зосереджена в системі освіти. Вища освіта як феномен соціокультурної реальності має величезні потенційні можливості щодо збереження та нагромадження знань, духовних цінностей і надбань національної культури, вона відіграє провідну роль в ідентифікації суспільства та є рушійною силою економічного розвитку будь-якої держави.

Досвід розвинених країн світу підтверджує той факт, що отримання високого рівня знань і професійної кваліфікації є не лише передумовою особистого розвитку населення, а й детермінантами якості та конкурентоспроможності людських ресурсів, обумовлюючи можливості для економічного зростання держави в цілому [1, с. 12]. Оскільки запаси освіти, професійної підготовки та здоров'я населення становлять близько 75% багатства країни, а працівники, які мають вищу освіту, створюють близько 56% ВВП, то кожна держава й суспільство зацікавлені в якійсь освіті та висококваліфікованій робочій силі, яка відповідає потребам соціального та економічного розвитку країни [2; 3]. Отже, перед вищою освітою стоять дуже складні завдання і, лише маючи надійні та стабільні джерела фінансування, вона зможе виконувати свою місію і створювати умови для розвитку людського потенціалу країни.

Аналіз обсягів фінансування вищих навчальних закладів свідчить, що в Україні надзвичайно гостро постає проблема їх ресурсної залежності від державних асигнувань, які спрямовуються на підготовку фахівців у межах державного замовлення та на проведення науково-дослідних робіт. Водночас наявний дефіцит державного бюджету та незадовільний рівень розвитку національної економіки не створюють у найближчій перспективі підстав для суттєвого збільшення бюджетного джерела фінансування системи вищої освіти. За таких умов усе більшу роль відіграє диверсифікація приватних джерел фінансування вищої освіти. Проте в умовах зменшення прибутку підприємницького сектора зниження рівня доходів населення і скорочення чисельності студентів, диверсифікація джерел фінансування українських ВНЗ є значно ускладненою. Отже, в умовах значного дефіциту державних асигнувань вітчизняній освіті необхідний цивілізований освітній ринок, що ефективно працює. При цьому одним із перспективних напрямів розвитку навчальних закладів має бути орієнтація на формування та ефективну реалізацію експортного потенціалу і на цій основі подальша інтеграція у світовий освітній простір.

Серед основних ключових тенденцій розвитку світового ринку освітніх послуг, що сприяють інтенсифікації експорту освітніх продуктів, можна назвати такі:

- глобалізація ринку освітніх послуг;
- укрупнення ВНЗ та створення освітніх транснаціональних корпорацій;

- інтернаціоналізацію та гармонізацію національних систем вищої освіти.

Упродовж останніх декількох десятиліть вища освіта швидкими темпами набуває ознак бізнесу глобального масштабу і на цей момент багато університетів світу вже повною мірою використовують можливості освітнього закладу як підприємницької організації для забезпечення певного рівня його рентабельності шляхом здійснення глобалізації навчальних планів, створення міжнародної освітньої мережі, розвитку ідеї, концепції та перспектив глобальної освіти [4]. Наприклад, американська вища школа має прибуток від навчання іноземних студентів у п'ятнадцять разів більший, ніж витрачає на неї сам уряд США.

Стан експорту освітніх послуг у кожній країні визначається такими факторами:

- поширеністю мови навчання;
- економічною та культурною привабливістю держави;
- авторитетом країни на міжнародному рівні;
- рівнем розвитку національної системи освіти;
- репутацією ВНЗ;
- вартістю навчання і проживання;
- гнучкістю освітніх програм;
- рівнем системи супроводу та підтримки іноземних студентів;
- геополітичними, торговельно-економічними, культурно-історичними зв'язками між країною-експортером і країною-імпортером;
- рівнем просування національних інститутів освіти в глобальному просторі [5, с. 13].

Розвинені країни світу дедалі більше уваги приділяють розвитку ринку освітніх послуг, розглядаючи його як значний експортний потенціал країни. Так, у США вища освіта є п'ятою у грошовому еквіваленті статтею експорту американської економіки, яка інколи перевищує обсяг надходжень від експорту зброї. В Австралії освітня галузь є третім найбільшим джерелом бюджетних надходжень в економіку країни. Усвідомлюючи особливе значення навчання іноземців і необхідність державного регулювання експорту освітніх послуг, США створили спеціальну федеральну службу для контролю процесу набору іноземних студентів. Схожі державні органи функціонують у Великобританії, Німеччині, Франції та деяких інших країнах.

Збільшення обсягів експорту освітніх послуг є одним із найбільш важливих пріоритетів державної політики багатьох країн світу, що зумовлено:

- значними обсягами грошових надходжень від експортної діяльності навчальних закладів;
- забезпеченням реалізації геополітичних та економічних інтересів країн-експортерів;
- перетворенням національних університетів у міжнародні науково-освітні комплекси;

– можливістю використання найкращих іноземних випускників для розвитку науки та економіки країн-експортерів освітніх продуктів;

– підвищенням якості системи підготовки фахівців відповідно до світових міжнародних стандартів та з урахуванням вимог світового ринку праці.

Згідно з даними ЮНЕСКО, на світовому ринку освітніх послуг присутні вищі навчальні заклади понад 140 країн, серед яких провідними гравцями є США, Великобританія, Німеччина, Франція, Австралія, Китай, Японія, Росія і Канада [7]. При цьому основна конкуренція відбувається, як правило, між країнами Західної Європи, США, Австралією та Японією, на які припадає понад 4/5 усіх іноземних студентів. Незважаючи на те, що США і Західна Європа продовжують залучати найбільшу кількість іноземних студентів, інші країни світу також активно змагаються за місце на ринку міжнародної освіти. У найближчому майбутньому такі країни, як Китай, Індія, Малайзія, Японія, Сінгапур, Південна Корея, будуть посилено розвивати свої національні системи освіти й проводити активну політику щодо залучення іноземних студентів, а отже, можуть суттєво впливати на ринкову кон'юнктуру, знизивши для азіатських студентів привабливість навчання в Європі та Північній Америці. Доцільно зауважити, що на сьогодні Китай та Індія є основними постачальниками іноземних студентів для багатьох провідних країн – експортерів освітніх послуг.

Згідно з даними Міжнародного рейтингу «Вебометрикс», обсяг світового ринку освітніх послуг сягає 100 млрд дол. США, при цьому на вищу освіту припадає половина обсягу цього ринку. Зауважимо, що світовий ринок вищої освіти характеризується високою концентрацією, оскільки більше ніж половина всіх студентів, що навчаються за кордоном, припадає на США (22%), Великобританію (14%), Німеччину і Францію (по 10% відповідно) [5]. Половину доходів ринку вищої освіти залучають США і Великобританія (близько 24 млрд дол. США), близько 20 млрд дол. США – решта країн – лідерів міжнародного ринку вищої освіти (Австралія, Франція, Німеччина та ін.), а на країни, що розвиваються, припадає близько 5 млрд дол. США, на країни СНД – 0,9 млрд дол. США [8].

Постійне зростання кількості іноземних студентів свідчить про той факт, що попит на міжнародні освітні послуги постійно збільшується й у перспективі буде дотримуватися тренду, що буде зростати. Згідно із прогнозом ЮНЕСКО, до 2025 р. чисельність іноземних студентів у всьому світі може досягти 7,2 млн осіб. За оцінками інших експертів, прогнозована кількість іноземних студентів, які здобувають вищу освіту, у 2040 р. може скласти від 9,1 (низький зріст), до 12,3 (середній зріст) і до 15,7 млн осіб (високий зріст) [9].

Стратегічним завданням державної освітньої політики в Україні є вихід української освіти на світовий ринок освітніх послуг та поглиблення міжнародного співробітництва, адже українські ВНЗ також мають достатній потенціал для боротьби за частку світового ринку освітніх послуг. Підписання Угоди між Україною і Європейським Союзом щодо участі нашої держави у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт – 2020» створює нові можливості для розширення бази фінансування актуальних наукових досліджень в Україні.

Для української вищої освіти розширення експорту освітніх послуг вигідне, по-перше, з економічної точки зору, оскільки підготовка фахівців для закордонних країн є однією із найбільш вигідних статей доходу, особливо в умовах слабого фінансування сфери освіти. По-друге, прагнення залучити іноземних студентів спонукає українські ВНЗ до освітньої діяльності з урахуванням світових стандартів якості освіти та напрямів підготовки фахівців.

Володіючи значним експортним потенціалом, насамперед у сфері вищої професійної освіти, на цей момент Україна реалізує його ще не повною мірою, бо на нашу країну припадає близько 1,5% загальної кількості іноземних громадян, які навчаються у світі. У 2014/2015 навчальному році в Україні навчалось 63 172 іноземних студенти (див. рис. 1). Проте, за оцінками експертів, українські навчальні заклади володіють значно більшим потенціалом щодо надання освітніх послуг і можуть навчати близько 500 тис. іноземних студентів [10, с. 213].

Рис. 1. Чисельність іноземних громадян, які здобувають освіту в Україні [12]

Щодо країн, з яких прибули студенти, динаміка їх кількості зросла найбільше в Нігерії (більше ніж у 10 разів), Туркменістані (у 3 рази), Марокко (у 2 рази), Індії (61,72%), Лівані (26,56%), Туреччині (35,27%), Азербайджані (21,82%). На інші країни припадає в середньому до 5% загальної кількості студентів-іноземців, які здобувають освіту в Україні. Зменшення притоку студентів відбулося за такими країнами, як Іран (–76%), Китай (–63%), Пакистан, Росія, Сирія та Грузія (до 50%). Найбільшу частку в структурі країн, з яких прибули студенти на навчання до укра-

інських ВНЗ, займають Туркменістан (23%), Азербайджан (13%) та Індія (7%) [11, с. 88].

Зменшення кількості іноземних студентів у 2014/2015 навчальному році було зумовлено подіями на сході України та потужною інформаційною війною, яку веде Росія проти України. За таких умов потоки студентів з інших країн, що раніше віддавали перевагу українським ВНЗ, перерозподілилися на користь Росії та Білорусії, які також ведуть досить активну політику щодо залучення іноземних студентів до своїх навчальних закладів.

За статистикою кожен іноземний студент витрачає приблизно п'яту частину власних витрат в країні перебування на навчання і чотири п'ятих – на проживання, харчування, розваги тощо. Фінансові вливання з боку студентів-іноземців в освітню галузь нашої країни становили понад 170 млн дол. США, а додаткові витрати на проживання, харчування та розваги – ще 600 млн дол. США [13, с. 11].

Доцільно зауважити, що іноземних студентів в українській освіті приваблює відносно низька вартість навчання та проживання, фундаментальність окремих напрямків освіти (наші фізико-математична та хімічна школи визнані у всьому світі) та репутація провідних українських університетів, що зберігається протягом багатьох років. Моніторинг студентських уподобань свідчить про те, що найбільше на світовому ринку освітніх послуг цінується бізнес-освіта, технічні, інженерні та природничі науки [14]. Проте в Україні 25% іноземних студентів опановує медичний фах і 20% вивчають технічні науки. Гуманітарні та економічні факультети українських університетів користуються меншою популярністю серед іноземців.

Разом зі зменшенням попиту іноземців на освітні послуги українських ВНЗ спостерігається збільшення попиту наших співвітчизників на закордонну освіту. Динаміка від'їзду студентів-українців за кордон протягом останніх п'яти років у середньому збільшилася на 41,44%. Найбільший ріст відбувся за такими країнами, як Польща (майже в 4,5 раза), Канада, Італія, Іспанія, Австрія, Великобританія, Словаччина (від 1,5 до 2,5 раза). При цьому наявне й зменшення відтоку українців до деяких країн, наприклад: США, Угорщини, Швеції, Латвії, Молдови, Білорусії (від 10 до 45%). Щодо структури найпопулярніших країн, куди від'їжджають українці на навчання, статистичні дані показують, що протягом останніх п'яти років лідерами є Польща (32%) та Німеччина (20%). Усі інші країни розподілили обсяг українських здобувачів вищої освіти приблизно однаково від 2 до 5%. Кількість українських студентів, які навчаються лише у європейських країнах, протягом останніх п'яти років збільшилась на третину.

Підготовка фахівців з-поміж іноземних громадян в українських ВНЗ є перспективним напрямом розвитку вітчизняної системи вищої

освіти та високоприбутковим видом освітньої діяльності. Проте кожен вищий навчальний заклад повинен розуміти відповідальність за підготовку іноземного фахівця і через прагнення до прибутковості не знижувати рівень академічних вимог та якості його підготовки, оскільки це може привести до незворотної втрати його авторитету та іміджу на міжнародному ринку освітніх послуг [15, с. 113].

Висновки. З огляду на те, що світовий ринок освітніх послуг має значне фінансове наповнення і для цілого ряду країн дохід від його функціонування є важливою складовою частиною ВВП, збільшення обсягу експорту українських освітніх послуг на даному етапі розвитку національної економіки є вкрай необхідним та перспективним напрямом залучення додаткових фінансових ресурсів в освітню сферу. Основними конкурентними перевагами українських ВНЗ мають стати доступність освіти, широкий спектр освітніх послуг, потужний інтелектуальний ресурс та високий науково-педагогічний потенціал.

З метою інтенсифікації експортної діяльності українських ВНЗ необхідно вирішити ряд проблем, пов'язаних, у першу чергу, з існуванням складної системи первинного запрошення іноземних студентів на навчання, нерозвиненістю мережі закордонних рекреаційних центрів українських ВНЗ, необхідністю оновлення інфраструктури вищих навчальних закладів, низькою якістю освіти, недостатнім використанням передових технологій дистанційного навчання та удосконаленням його законодавчої бази як предмету експорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасименко Г. Інвестиції в освіту як напрям управління якістю ресурсів в Україні / Г. Герасименко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2010. – №10. – С. 12–17.
2. Палехова В. Освіта: суспільне благо або товар? / В. Палехова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Економіка». – 2010. – Т. 133. – Вип. 120. – С. 25–31.
3. Лукичев Г. Системы финансирования высшего образования в зарубежных странах : [учеб. пособие] / Г. Лукичев. – М. : РУДН, 2008. – 194 с.
4. Кобзева Л. Предпринимательский университет: как университету встроиться в экономику в новом десятилетии / Л. Кобзева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://innclub.info/wp.../05/кобзева_56_обр_00_ИТР.doc.
5. Галичин В. Международный рынок образовательных услуг: основные характеристики и тенденции развития / В. Галичин. – М. : Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. – 60 с.
6. Шутаева О. Маркетинг на мировом рынке образовательных услуг: инструменты та механизмы / О. Шутаева // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. – 2012. – № 1. – С. 223–231.
7. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://niss.gov.ua/articles/1695>.

8. Международный рейтинг «Вебометрикс» (Webometrics Ranking of World Universities) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webometrics.info/index.html>.
9. Кальдерон А. Якою стане вища освіта до 2040 року / А. Кальдерон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/vnz/high_school/47910.
10. Оболенська Т. Експортний потенціал України на світовому ринку освітніх послуг / Т. Оболенська // Вчені записки : збірник наукових праць ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – 2011. – № 14. – С. 209–217.
11. Моргулець О. Сучасний стан та тенденції розвитку діяльності ВНЗ України / О. Моргулець // Вісник ЖДТУ. – 2015. – № 3(73). – С. 85–93.
12. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intered.com.ua>.
13. Прокопенко І. Сучасний стан і перспективи експорту освітніх послуг ВНЗ України на світовий ринок / І. Прокопенко, І. Ночвіна // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 15. – С. 5–14.
14. Пименова Н. О стратегии продвижения российского образования на международный рынок / Н. Пименова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russia.edu.ru>.
15. Зарубінська І. Особливості навчання іноземних студентів при експорті освітніх послуг / І. Зарубінська // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 6. – С. 103–114.